Андрій надвечір подзвонив до квартири свого співучая Миколи з наміром поговорити про вчорашню вечірку в гімназії, де він познайомився з Миколиною коханкою. Як товариш, він вважав обов'язком висловити свої думки про що дівчину й взагалі застерегти Миколу від усяких неприємностей, сполучених з коханням. Двері відчинились, і Андрієві було сказано, що Микола порається в садку.

Весна тільки що наступала й у саду земля ще була мокра від розталого снігу. Дерева стояли чорні від вогкості, а в повітрі тхнуло гниллю.

– Здоров був,– сказав Андрій, зайшовши в сад.– Працюєш?

Микола ретельно обрізував бруньки на деревах.

– Працюю,– відповів він, простягаючи руку.– Сідай он на лаві.

Андрій сів, зірвав якусь травину й поклав її в рот, бо не знав, як почати розмову. Потім зважився казати просто.

– Був я вчора на вечірці і познайомився з Галею,– почав вія і спинився, щоб подивитись, яке враження зробе на Миколу та кий вступ.

Той мовчки хитнув головою, силкуючись

– Ну, і що? – спокійно" запитав він, коли гілка була нахилена.

Його спокій здався Андрієві образливим. Він гадав, що Микола кине свої пилки й ножиці, зрадів, сяде коло його на лаві й буде нетерпляче розпитувати, чи здорова Галя, чи не переказувала чого. Тому Андрій залишив свій тихомирний тон і сказав різко:

– А те, що тобі треба кинути її... Чуєш? Знайшов у кого закохатись! Як ти її не кинеш, вона закруте тобі ще більше голову, а тоді спину покаже. Знаєм ми таких!

Тепер Микола дійсно сів коло його й роззявив рота від здивування. В голові його забігали думки про зраду, а в серці заворушилась ревність.

– Ти бачив щось? – спитав він важко.– З ким вона була?.. Скажи, ти ж товариш...

Побачивши, що його слова занадто вразили Миколу, Андрій навіть трохи злякався,– так вмент змінилось обличчя Миколи й голос його зробився придушеним і хрип– Ні, ні, не те,– поспішив заспокоїти вій Миколу.– Я тільки хотів сказати, що вона дуже жагуча. Ти спитаєш відкіля в мене такі відомості? Це, дорогий мій, по ній самій видна Очі в неї, знаєш, так блискають і рот підозріло великий. І взагалі вся постать...

А хто жагучий, той мало постійний. Побаче чоловіка більш статечного з фізичного погляду, ніж ти,– й прощавай, Миколко... Ось це я хотів сказати. А ти вже казна що ви гадав.

Андрій почув, що йому вже не пощастить відіграти ту трохи протекторальну роль, яку він задумав на себе взяти. Хотілось було по-батьківському поговорити з Миколою, витримати тон старшого, дати йому деякі поради, а тепер доведеться здавати свої позиції. Річ в тому, що Микола мав більший за його досвід у справах кохання, і самолюбство Андрія від цього часом дуже страждала Сьогодні вія хотів дати реванш, та бачучи, що заходи Його марні, розсердився сам на себе за невміння використати обставини.

– Он що,– здивовано протягнув Микола, вмент заспокоюючись.– Ну, й дурний же ти! Налякав мене. Відносно жагучості, то нічого. Не колоду ж любити. До того ж вона мене вже чотири місяці кохає...

– Нічого не значить,– похмуро бовкнув Андрій.

– Ні, значить дуже багата Галя задля мене ідеальна дівчина. Я такий радий, що знайшов її серед дешевеньких гімназисток з їх вічними завитушками і думками про хлопців, з видимою втіхою промовив Микола, віддаючись солодким мріям про кохану.

– Де ж ти знайшов її? – глузливо запитав Андрій.– Чи не серед проституток?

Обличчя Миколи зробилось серйозним.

– Це дурне, кинь. Що було, то пройшло. "Быль молодду не в укор"...

Трохи помовчали.

– А чи швидко я буду хрещеним батьком? – злісно кинув Андрій.

Микола не зрозумів одразу його слів, але побачивши в'їдливу посмішку Андрія, збагнув, на що той натякає.

– Ех, ти, йолоп,– пробубонів він, підводячись і складаючи ножиці й пилки різних гатунків у фахову скриньку.– Я, брате, про це зовсім ие думаю... мені це здається недоладним, бридким... Ти не знаєш, як любо ми кохаємось... так^тихо, тиха Мені лише хочеться цілувати її ніжно без краю.

Ти, мабуть, ніколи серйозно не любив, тобі це незрозуміла Я руку поцілую й щасливий... Це пережить треба. Галя на мене подіяла доброчинно: раніш я хилявся по проститутках, а тепер дав собі слово цього не робить...

При останніх словах Андрій одразу забув про свою злість і протекторальний тон і жваво підхопив:

– Ось це цікава річ і вона мене дуже ти людина бувала.

– Дійсно, я людина бувала,– не без самозадоволення промовив Микола, знову сідаючи.– В цім ділі я маю досвід, як молодий бог. Але тепер я ветеран. Ні за що. Дав слово не зраджувати Галю. А як що ти дуже цікавишся, то я маю тобі порекомендувати одну свою знайому... частенько раніш я заходив до неї в гості... Вона дуже зручна: по-перше, сімдесят п'ять відсотків, що не заразишся, а по-друге – недорого бере. Я навіть можу тебе повести до неї.

Цією пропозицією Андрій був поставлений перед питанням, котре він даремно намагався розв'язати вже не один раз і раніше. Він вважав себе за дорослого, бо мав сімнадцять років; потреба в женщині вже почувалась. Можливо, ця потреба Здебільшого була наслідком масних розмов й анекдотів, котрі заповняли перерви між лекціями, але факт залишався фактом, і цю потребу мусив він чи заглушити в собі, чи задовольнити. Андрій не зважувався вибрати жодного з цих шляхів, і тому то мучився, довго не міг увечері заснути під впливом непроханих, а іноді й проханих, малюнків голих женщин, вродливих і веселих, котрі манили до себе й торкались його; ранком же він прокидався з важкою головою й навіть іноді не ходив до класу. Кілька разів він рішав, ідучи в школу, що сьогодні попрохає когось з товаришів провести його куди треба, але завше жахався виконати задумане, бо одразу уявляв собі тексти Святого Письма, бруд купленої любові, легенькі натяки матері про фізичну чистоту.

Так стояв він досі на роздоріжжі.

– Як би вдвох, то, може, й пішов би,– нерішуче відповів Андрій; – а то самому перший раз не теє...

– Ні, ні! Особисто я до неї ніколи не піду... Ти, будь ласка, і не прохай мене, не

збивай з правдивого шляху. Я дав слово й стримуюсь від самісінького Різдва.

А скільки підходящих випадків було! Ось покоївка у нас зараз – гарненька, молоденька, незаймана... Можна було б коло неї страшенно гарно пристосуватись... але нічого не поробиш! А раніше бувало! Скільки через мене покоївок ненька попроганяла... Я, дійсно, мав серед них надзвичайний успіх.

Андрій слухав його й не розумів, відкіля взялося було в його нахабне бажаная навчати таку досвідчену людину, як Микола. Просто дивно, та й годі. Замість того, щоб самому поради попрохати, він що задумав)

– Розкажи мені про тих, про вуличних,–зовсім принижено, з ніяковістю попрохав вія.

Він цікавився цими оповіданнями не тільки задля колючого, захоплюючого інтересу; вони давали також і фактичний матеріал на той випадок, коли він переможе в собі Святе Письмо й ті погляди, котрі диктувала йому сучасна громадська мораль, і то менше бруду бачив він у куплі, а самі повії починали здаватись йому якимись веселими й безжурними німфами, до котрих всі мусять звертатись за справжньою втіхою.

Микола ж любив і вмів розповідати про свої пригоди.

– Розказати про вуличних? З утіхою...тільки ці справи небезпечні через пошість,– можна загубити себе на все життя. Одначе, Бог милував, як бачиш... Пам'ятаєш ту гопкомпанію, що торік сиділа на задніх партах? Я там чимсь ніби обер-кондуктором був... От ми всією

компанією так вечерком ходили по Херсонській вулиці – вона ж має певну репутацію – і зачіпали дівчаток...

Адже ж їх одразу видно: намазані, нафарбовані, звички особливі. Ти їй слово – вона тобі десять. На вулиці змовимося про ціну, а потім у номера. Ну, звичайно, не обходилось без приключок...

Тут Микола дотепно розповів, як вони не захотіли платити дівчині грошей за те, що вона їх погано цілувала, як дівчина плакала і як це взагалі було весело.

– Хлопці, йдіть чай пити,– залунав голос Миколиної матері, й Андрієві зроби лось трохи сумно.

– Чи покликали б нас пити чай, як би чули нашу розмову? – думав він.

– Ось ти лаєш мою Галинку,– казав Микола, коли чай був випитий.– А ти ж зовсім її не знаєш... бачив, може, з раз. Як що хочеш, то підем сьогодні до неї. Я у їх запросто буваю. Ти вільний?

– Сьогодні неділя. Вільний.

– Так ходім зараз, бо вже нерано.

Вони вийшли.

У Галі сиділи недовго, бо Андрій поспішав додому.

– Ну, що, як? – запитав Микола, коли вони повертались назад.

– Та вона симпатична... може, в неї й вдача гарна. Але ж все таки...

– Без усяких "але"! Отеє саме: вона симпатична і вдача у неї гарна,– зрадів Микола.

Весняна ніч уже обхопила й заповнила міста Всі будинки зробились сіруватими й здавались нижчими, ніж вдень, немов хотіли вони нахилитись до землі, з котрої підіймались свіжі пахощі маленької зеленої трави. Із відчинегого вікна линули на волю згуки роялю,– часом сумні, як журба, часом веселі, як сміх; на волі вони жваво розбігались геть навкруги, мов юрба рухливих діток, і помирали з тихим зітханням понад далекою річкою. Сновигали люди,– одні заклопотано швидко, інші поважно – тихо, але всі вони здавались одноманітними й бездушними, бо легка темрява ночі згладила на обличчях їх носи, очі й губи й злила все в одну сірувато-синю Пляму.

– А знаєш,– посміхаючись, сказав Микола,– на тім кварталі живе та... моя знайома, про котру я казав. Пам'ятаєш?

– Ну, що ж? Хай собі живе.

– А знаєш що? – таємниче зашепотів

Микола,– ходім до неї...

Він спершу хотів цим пошуткувати. Потім якось несподівано наважився дійсно іти і серце Його застукотіло швидше, а по тілу розлилась млявість.

Андрій же був припертий до стінки, бо питання було поставлено руба. Але він жахнувся: як після цього, прийшовши додому, * він буде цілувати неньку перед сном, коли?.. Здавалось, що всі вмент вгадають, де він був, скрізь про це будуть говорити...

– Що ти, батеньку! – в'їдливо обізвався він,– з глузду з'їхав? А Галя? Ти ж слово давав.

– Нічого, раз порушити можна... Погадай, я з самісінького Різдва тримаюсь... це вадить навіть... А Галя нічого, я ж її чисто кохаю... це нічого. Я ще більше її любить буду...– плутано переконував Микола й себе, й свого товариша, почуваючи, як голе бажання гадюкою охоплює його тіло.

– Ну, йди сам – рішуче промовив Андрій.

– Самому немає охоти... ходім укупі!..

– Хіба піти задля досвіду? – носилось у голові Андрія.– Треба ж коли-небудь у перший раз... Шкода, що повія, все таки, як це не чудно, я теж незайманість гублю... хотілось би загубити з чистою дівчиною... хоч взагалі все одно... але все-таки...

Серце його голосно билось; несвідома туга й жах чогось надзвичайного обхопили його й він перериваючимся голосом прошепотів:

– Ні, ні... я додому поспішаю, в мене діло є... хай іншим разом...

Микола по голосу Андрія побачив, що зараз як раз слушна пора, щоб його переконати.

– Ну, поступись мені один раз,– благаючим тоном просив він, зовсім уже загубивши волю,– ну, задля мене... Хіба ти хочеш, щоб я Галю занапастив... га? Підеш?

Ходім, або я більше тебе не знаю... Будь ласка.

– Ні, я поспішаю... в десять годнн мушу бути вдома.

Андрієві захотілось сісти серед вулиці й плакати довго і голосно.

– В'юсь об заклад на десять карбованців, що в десять будеш вдома! Це ж швидко, чверть години... зараз половина... Та ходім, кажу тобі!..

Микола міцно схопив товариша за руку й потяг за собою.

– Стривай, я сам піду,– похмуро промовив той.

Андрій почував страшенну слабість у тілі; ногами було занадто важко рушати. Іноді здавалось, що він зараз зомліє або й зовсім умре. Серце турботно тріпотіло, а голова зробилась великою і немов наллялась чавуном. Думки недоладним колобком поволі ворушились, довгі й болючі, залишаючи після себе якесь глибоке здивування, бо Андрій не міг їх ні зрозуміти, ні прогнати.

– Та пусти, я сам піду! – крикнув він, бачучи, що його все ще тримають за руку.

– Не вірю, побіжиш... тебе, як слона, треба вести.

Андрій покірно пройшов ще кілька кроків, а потім раптом вирвав руку й спинився.

– Авжеж ж там можна заразитись? – перелякано спитав він.– Правда? – а як це скоїться? Я боюся...

– Вовків боятися – в ліс не ходить,– роздратовано відповів Микола. – Скільки разів був я у неї і нічого... А як і заразишся трипером, то хіба велике лихо! Не мужчина той, хто на трипер не хворів.

Андрій взявся за дерево, щоб не так важко було стояти, і хотів з'ясувати собі те, що тільки що сказав Микола, але думки були не ті що треба, а голова важчала і постук серця голосно дзвонив у вухах. Він чогось посміхнувся. Потім спитав байдуже, ніби не чекав на це ніякої оповіді, а питав тільки за для формальності:

– А як сіфіліс?

– Ну, тоді кулю в лоб. Та ходім же, нюня проклята!

Микола схопив знову Андрієву руку й потяг. Той уже нічого не почував. Холодна байдужість, як мокрий лантух, накрила його й він міг іти зараз скрізь, куди б тільки його не тягли. Він лише безтямно посміхався, спотикаючись об каміння бруківки.

– Сюди.

Вони підійшли до брами, за якою було темне подвір'я. Андрій переступив поріг хвірточки й впірнув у темряву.

– Куди? – з ніяковістю спитав він.

– Просто тримайся за мене... Ну, ось і прийшли. Чекай, зараз постукаю.

Микола наблизився до віковая маленької, кривобокої хатини, через віконниці котрої ледве пробивалось слабке світло, й обережно постукав три рази підряд.

– Хто там? – почувся з середини хрипучий голос.

– Учні.

– Я занята. Почекайте з півгодини.

Микола голосно вилаявся.

– Занята вона, чорт візьми... Чуєш?

Він шарпнув Андрієву руку.

– Це б то як занята? – не розуміючи, перепитав той.

– Та є в неї хтось такий, як і ми... гість, чи як це зветься.

– Ходім, ходім швидше,– немов прокинувшись від тяжкого сну, по дитячому радісно шепотів Андрій.– Господи, а я думав, що вже кінець... що я пропав... А як воно гарно сталося... Миколо, швидше! Куди ти? Уже знайшов... Ну, слава Богу! І як я згодився був? Миколо, правда гарно, що ота...як її... ну, байдуже. То ж гидота...

– Чого ти радієш, дурню? – зі злісним докором заговорив Микола, коли вони сяк-так вилізли на вулицю.– Все одно прийдеш сюди не завтра, так позавтрому. Від цього не втечеш... крутись, вертись, а прийдеш...

Андрій сумно задумався. Неохайними шматками повставали в голові його гадки про чистоту й мораль, а поруч з цим щось уперто шепотіло:

– Прийдеш, прийдеш, прийдеш...

– До побачення,– сказав він, не про стягаючи руки, швидко повернувся і пішов геть, стукаючи каблуками по камінних.

Микола пішов теж. Тільки одійшовши трохи, він сів на лаві й почав пильно дивитися на темні контури знайомої брами, щоб не проґавити, коли звідтіль вирине чоловіча постать.